

Miestna krajina vo vyučovaní vlastivedy a geografie na základnej škole

Ivana TOMČÍKOVÁ

Abstract: *The paper's aim is to define the notion of local country, to highlight the teaching of geography of local country in the homeland studies and geography at the elementary school; to assess the status of teaching this subject on the 2nd elementary school grade and at lower school-year classes of 8-year grammar schools in Liptov through a questionnaire survey; and to describe the possibilities of using more advanced methods, means and forms of teaching the geography of local country which emerged from the survey.*

Keywords: *local country, homeland studies, geography, regional education*

Úvod

Miestna krajina je krajina, v ktorej deti vyrastajú, chodia do školy, športujú. S poznatkami o miestnej krajine sa deti zoznamujú už v predškolskom veku. Oboznamujú sa so základnými pojmami opisujúcimi prvky v krajine, ako je vodstvo, les, sídla, dopravné komunikácie, intuitívne rozlišujú rôzne typy krajiny a hovoria o nich.

Cieľom príspevku je vymedziť pojem miestna krajina, poukázať na vyučovanie geografie miestnej krajiny vo vlastivede a geografii na základnej škole, zhodnotiť stav úrovne vyučovania tejto problematiky na 2. stupni ZŠ a v nižších ročníkoch 8-ročných gymnázií v regióne Liptov formou dotazníkového prieskumu a popísať možnosti využitia progresívnejších metód, prostriedkov a foriem vo vyučovaní geografie miestnej krajiny, ktoré vyplynuli z daného prieskumu.

Vymedzenie pojmu miestna krajina

Prí vymedzení pojmu miestna krajina sme zistili určitú rôznorodosť v didaktickej terminológii, kde sa pojmy miestna krajina, miestny región, miestna oblasť chápu ako synonymá a autori ich charakterizujú z viacerých hľadísk.

Priestorové hľadisko miestnej krajiny je podmienené najmä veľkosťou geografickej mierky. J. Kančír a A. Madziková (2003) pod pojmom miestna krajina vo vlastivede chápu územie obce, kde sa nachádza škola, príp. územie ďalších obcí, z ktorých deti do tejto školy dochádzajú. Postupne sa poznávaný región zväčšuje, ide o tzv. širšie okolie obce, často bez presného vymedzenia alebo s využitím administratívnych hraníc, napr. okresu. V učebnici zemepisu pre 8. ročník ZŠ (2002) je miestna krajina definovaná ako sídlo, v ktorom bývate alebo chodíte do školy, so svojím okolím. Podľa Kandráčovej, Michaeli (1997) je to areál platnosti denného rutinného rytmu človeka v prostredí, veľkosťou na rozhraní lokálnej a regionálnej dimenzie. Predstavuje tú časť prostredia človeka, ktorá je na styku zóny bezprostredného a nepretržitého zmyslového poznávania, napr. dom, miestna štvrť, obec so základnou vybavenosťou, so zónou vnímanou periodicky, t.j. obec s väčším komplexom vybavenosti.

Ak chceme porovnať veľkosť miestnu krajinu s prírodnými teritoriálnymi komplexmi, ktoré včleňuje Mičian (2008), môžeme ju začleniť k priestorovým jednotkám chorickej dimenzie. Plocha týchto jednotiek sa pohybuje v rozpätí od niekoľkých hektárov až po niekoľko 1000 km². Vymedzenie miestnej krajiny ako fyzickogeografického mikroregiónu nemusí byť vždy jednoznačné, musíme brať do úvahy aj spoločenské faktory, t. j. hranice tzv. prirodzených regiónov (Liptov, Orava, Turiec), alebo ju vytvoríme na základe určitých kritérií, napr. administratívno-správne členenie (okresy), príp. rádovo nižší región, nodálny región, ktorého stredisko s určitými zariadeniami (pracoviská, služby) viaže na seba obce v jeho zázemí (Fričová, Kühnl, 1983).

Časové hľadisko sa odráža v životných skúsenostiach, ktoré nadobudol jedinec počas svojho života v určitej miestnej krajine. Prejavuje sa to určitou citovou väzbou ľudí, pre ktorých je miestna krajina pocitom domova, bezpečia a dôveryhodnosti. Tomu zodpovedá aj určitý spôsob vnímania miestnej krajiny jedincom a jeho správanie sa v nej. Pre človeka žijúceho na konkrétnom mieste majú zmysel

nielen fyzické objekty tvoriace toto miesto, ale aj udalosti, ktoré tu prežil v minulosti. Toto hľadisko najlepšie vystihuje latinský pojem "genius loci", ktorý znamená v slovenčine "duch miesta". Obsahuje v sebe jednotu "genia regionis" (ducha krajiny) a "genia populi" (ducha ľudí, príp. spoločnosti), ktorá je v geografii miestnej krajiny veľmi dôležitá.

Didaktické hľadisko miestnej krajiny má pri vyučovaní geografie veľký význam. Konkrétne geografické javy a ich vzťahy v miestnej krajine slúžia ako model na pochopenie všeobecne platných súvislostí a pravidelností. Žiaci ľahšie pochopia a trvale si osvoja zákonitosti prírodného prostredia, ale aj osobitosti a vzťahy medzi človekom a krajinou, ktorú dobre poznajú, lebo v nej žijú. Žiak získaním skúseností pri riešení problémov v jednoduchšej, známej miestnej krajine, môže potom ľahšie a úspešnejšie postupovať pri riešení problémov väčšieho regiónu. Podľa Kancíra (2006) je miestna krajina z pohľadu edukačných potrieb časť reálneho priestoru (sveta), v ktorom sa človek nachádza, vyvíja, formuje, realizuje, ktorý zároveň dobre pozná racionálne i senzitívne.

Miestna krajina vo vyučovaní vlastivedy a geografie na základnej škole

Elementárnu úroveň geografických vedomostí získavajú žiaci vo *vlastivede*. Môžeme povedať, že vlastiveda je propedeutickým predmetom pre následné vyučovanie geografie vo vyšších ročníkoch. Nemôžeme ju stotožňovať s vyučovaním geografie ako samostatného predmetu, lebo vlastiveda je komplexným videním sveta v geografickom, ale aj historickom kontexte a má výraznú výchovnú úlohu. V rámci tohto predmetu si však žiaci osvojujú vybrané geografické predstavy a zručnosti, formuje sa záujem žiakov o krajinu, ktorá ich obklopuje. Podľa reformy, ktorá v našom školstve začala od septembra 2008, sa tento predmet učí v 2., 3. a 4. ročníku, problematika miestnej krajiny však predstavuje bázu jej učiva v 2. ročníku. Žiaci spoznávajú reliéf miestnej krajiny, zoznamujú sa s aktivitami človeka a zmenami, ktoré tieto aktivity podmieňujú. Významnou časťou je aj poznanie minulosti obce na základe obecnej kroniky, návštevy múzea, či významných historických objektov.

Geografia v 5. ročníku základnej školy však nenadväzuje priamo na obsah predmetu vlastiveda v nižších ročníkoch. Žiaci sa začínajú učiť geografiu všeobecne od postavenia Zeme vo vesmíre a získavajú základné poznatky z fyzickej a humánnej geografie. V 6., 7. a 8. ročníku je učivo zamerané na regionálnu geografiu svetadielov a až v 9. ročníku podľa novej reformy je zaradená geografia Slovenska. Práve v tomto ročníku je najviac hodín venovaných miestnej krajine, ktorú možno chápať ako širšie okolie obce, často bez presného vymedzenia alebo s využitím administratívnych hraníc, napr. okres, región.

Doteraz bolo učivo o miestnej krajine zaradené na záver v 8. ročníku ZŠ. V učebnici je však vypracované pomerne stručne. Problematiku miestnej krajiny možno aplikovať už v 5. až 7. ročníku najmä počas zemepisných cvičení a pozorovaní. Žiaci na nich podľa učiteľovho návodu bezprostredne pozorujú a poznávajú konkrétne geografické predmety a javy v skutočnej podobe a v ich bezprostrednom okolí.

V štandardoch z geografie, ktoré sú v súčasnosti platné a používané, sú požiadavky na vedomosti a zručnosti žiakov, ktoré sa odporúčajú aplikovať na miestnu krajinu, označené hviezdikou.

Stav úrovne vyučovania miestnej krajiny na ZŠ a 8-ročných gymnáziách v regióne Liptov

Stav úrovne vyučovania geografie miestnej krajiny na 2. stupni ZŠ a v nižších ročníkoch 8-ročných gymnázií z pohľadu učiteľov geografie sme zisťovali v regióne Liptov pomocou dotazníka. Realizovali sme ho prostredníctvom elektronickej pošty. Adresovali sme ho riaditeľom škôl, ktorých sme požiadali o jeho sprostredkovanie učiteľom geografie na ich škole. Prvá časť dotazníka obsahovala charakteristiky respondentov a školy, druhú časť dotazníka tvorilo 12 otázok zameraných na prieskum zistenia stavu vyučovania geografie miestnej krajiny. Na kvantitatívne spracovanie získaných výsledkov prieskumu sme použili štatistické metódy.

Do prieskumu sa zapojilo 15 mestských škôl z Liptovského Mikuláša, Ružomberka a Liptovského Hrádku. Išlo o 12 základných škôl a tri 8-ročné gymnáziá. Na otázky nám odpovedalo 53 % mužov a 47 % žien. Všetci boli kvalifikovaní, len 1 nemal potrebnú kvalifikáciu na vyučovanie geografie. Pri zisťovaní veku sme zistili, že 24 % bolo mladých, začínajúcich učiteľov do 30 rokov, 33 % bolo učiteľov vo veku 31 až 40 rokov, 13 % vo veku 41 až 50 rokov a 27 % bolo učiteľov nad 50 rokov. Skú-

mali sme aj dĺžku pedagogickej praxe, ktorá úzko súvisí s vekom učiteľov, keď sme sa pýtali, koľko rokov vyučujú geografiu. Zistili sme, že 33 % učiteľov má minimálnu prax, t.j. do 5 rokov, 34 % má 6 až 15 ročnú prax, 20 % má 16 až 30 ročnú prax a 13 % učiteľov vyučuje geografiu viac ako 30 rokov. Nakoniec sme zisťovali, či učители pochádzajú z Liptova, teda z prostredia, v ktorom učia. Zistili sme, že až 73 % učiteľov pochádza z Liptova, preto môžeme predpokladať, že okolie školy dobre poznajú.

Téme geografia miestnej krajiny sa všetci respondenti venujú v 8. ročníku ZŠ, resp. v kvarte na 8-ročnom gymnázium, priemerne 8 hodín. Problematiku miestnej krajiny aplikuje až 73 % učiteľov v 5. ročníku, priemerne na 3 - 5 vyučovacích hodinách. Väčšinou priebežne počas celého roka, len 27 % učiteľov uviedlo, že priemerne na 2 vyučovacích hodinách realizujú vychádzku do miestnej krajiny. 27 % učiteľov aplikuje problematiku miestnej krajiny i v 7. ročníku pri vyučovaní ochrany životného prostredia, väčšina to realizuje priebežne, len dvaja blokovo. Témou miestnej krajiny sa 40 % učiteľov venuje aj v rámci mimoškolskej činnosti. Väčšina z nich pri príprave žiakov na geografickú olympiádu, jeden uviedol, že poznatky o miestnej krajine aplikuje v rámci turistického krúžku.

Pri vyučovaní miestnej krajiny preferuje až 60 % učiteľov vyučovaciu hodinu, kde väčšina postupuje podľa klasickej Hettnerovej schémy. Vychádzku do miestnej krajiny preferuje 20 % učiteľov a 20 % učiteľov najviac využíva netradičné formy vyučovania, najmä projektové vyučovanie, ale tiež prácu s mapami, internetom (Google maps).

Najatraktívnejšou témou pre žiakov sú environmentálne problémy krajiny, cestovný ruch, kultúrne a prírodné pamiatky. Naopak najväčšie problémy im robí orientácia na mape, triedenie a spracovanie informácií z rôznych zdrojov do vlastného textu, pochopenie zložitých súvislostí medzi jednotlivými zložkami krajiny.

Najčastejšou literatúrou, ktorú učители používajú pri vyučovaní miestnej krajiny sú monografie jednotlivých miest, príp. obcí, z ktorých žiaci dochádzajú, uviedlo to až 54 % učiteľov, 47 % učiteľov používa vlastivedné zborníky Liptov, ktoré v rokoch 1970 až 1989 vydávalo Liptovské múzeum v Ružomberku, no viacerí učители uviedli ako často používanú literatúru propagačný materiál z informačných centier miest na Liptove. Všetci opýtaní učители používajú pri vyučovaní i mapy, najviac mapy z Atlasu krajiny Slovenska (2002), ale i topografické mapy v mierke 1:10 000 a 1:25 000, turistické mapy pohorí Nízkych Tatier, Veľkej Fatry v mierke 1:50 000, Západných Tatier v mierke 1:25 000. 20 % učiteľov používa mapy Google maps. Všetci respondenti však uviedli, že by privítali učebnicu miestnej krajiny.

Možnosti využitia progresívnejších metód, prostriedkov a foriem vo vyučovaní geografie miestnej krajiny

Z predchádzajúceho prieskumu vyplynulo, že vyučovanie miestnej krajiny poskytuje veľa možností využívať progresívne vyučovacie metódy a formy. V súčasnosti by žiak nemal byť len pasívnym prijímateľom informácií, ale mal by pracovať samostatne, získavať informácie vlastnou činnosťou, zvlášť keď pracuje s regionálnymi zdrojmi informácií, často jemu veľmi známymi.

Často používanou metódou pri charakteristike miestnej krajiny je *práca s topografickou, príp. turistickou mapou a s tematickými mapami* (geomorfologické členenie, geologická stavba, klimatické oblasti, geobotanická mapa a pod.). Modernou alternatívou k tradičnej nástennej mape alebo mapám z atlasu je digitálna mapa. Možno použiť najmä aplikácie dostupné cez bežný webový prehliadač (napr. aplikácie projektov Google Earth, Google maps, Bing). Mapy z týchto portálov je možno zobrazit' v bežnom internetovom prehliadači (napr. Mozilla Firefox, Microsoft Explorer).

Na opísanie miestnej krajiny a jej polohovo-priestorových vzťahov možno využiť *projektové vyučovanie*. Na tvorbu prezentácií môžu žiaci využiť program Powerpoint alebo si pripravíť prezentácie formou posterov. Projektové vyučovanie podporuje tvorivé myslenie a rozvoj komunikačných schopností žiakov, lebo je zamerané na praktické riešenie úloh, prebúdza záujem žiakov o danú problematiku a dáva im možnosť prejaviť sa. Od učiteľa sa vyžaduje zmena organizácie vyučovania a snaha urobiť vyučovanie zaujímavejším a otvoreným pre diskusiu a spoluprácu.

Veľmi vhodnou organizačnou formou je *geografická vychádzka* zameraná na skúmanie konkrétnych geografických javov v okolí školy. Počas vychádzky riešia žiaci na jednotlivých stanovištiach

problémové úlohy, pri ktorých využívajú poznatky nielen z geografie, ale aj z iných predmetov. Hlavnou metódou na vychádzke je *pozorovanie*, pričom učiteľ musí dbať na to, aby žiaci pozorovali podstatné a hlavné predmety, procesy a javy, aby sa nerozptyľovali podrobnosťami. Pozornosť a záujem žiakov upúta učiteľ striedaním výkladu s praktickou činnosťou žiakov. Výklad má byť stručný, výstižný, ale žiakom zrozumiteľný. Zameriava ho na podstatné znaky pozorovaného javu alebo objektu tak, aby vyústili do vyvodzovania vzťahov a súvislostí o študovanom jave. Počas vychádzky učiteľ podnecuje zvedavosť a aktivitu žiakov, upozorňuje, pýta sa najmä na ich teoretické znalosti, ale aj odpovedá na ich otázky a dotazy (Tomčíková, 2005). Často používanou metódou na vychádzke je *metóda kooperácie*, kde žiaci pracujú v malých skupinách, riešia úlohy, osvojujú si vedomosti, vykonávajú rôzne praktické činnosti v atmosfére rovnoprávnosti a spolupráce. Učiteľ sa stáva organizátorom, poradcom a usmerňovateľom samostatnej práce skupín žiakov.

Veľmi vhodnou formou didaktickej pomôcky je vytvorenie *tematickej www stránky venovanej miestnej krajine*. V súčasnosti však podľa Přibila (2002) nie je voľne dostupný softwarový produkt a už vôbec nie v lokalizovanej verzii, ktorý by bol priamo určený na tvorbu elektronických učebných textov. Preto učiteľ, ak sa rozhodne vytvoriť si elektronický študijný materiál, musí zvládnuť okrem prípravy obsahovej stránky aj prípravu, realizáciu a permanentnú aktualizáciu internetových stránok. Podľa Burgerovej (2005) kvalitné didaktické internetové stránky zahŕňajú v sebe teóriu, ukážkové riešené príklady, ako aj zadania úloh pre individuálne riešenia. Janigová (2009) vo svojom príspevku prezentuje internetovú stránku Liptovská kotlina vytvorenú webdizajnovým softvérom WebSite X5. Zvedelová (2009) navrhuje webovú stránku venovanú geografii miestnej krajiny na modelovom území okresu Martin programom Microsoft FrontPage. Aby bola internetová stránka pre žiakov základnej školy dobre čitateľná, zaujímavá a celkovo dobre vnímaná, je okrem obsahu stránky dôležitý i jej dizajn, preto treba text vhodne doplniť fotodokumentáciou, obrázkami a mapami.

Záver

Vyučovanie geografie miestnej krajiny poskytuje možnosti využívať progresívne vyučovacie metódy a formy, ktoré pri tradičnom obsahovom stvárnení nemožno z časového aspektu uplatniť. Žiaci by za pomoci učiteľa mali odhaliť špecifickosť a hodnoty miestnej krajiny, či už prírodné, alebo tie, ktoré vytvorili generácie predkov žijúce na tomto území. Na vyučovaní je potrebné viac využívať informačné a komunikačné médiá – počítače, internet, televíziu, multimédiá. Nutné je naučiť žiakov suverénne komunikovať a spolupracovať v skupine, naučiť ich objavovať problémy v krajine, kde žijú a navrhovať ich riešenia, klásť otázky, diskutovať a vecne argumentovať. Vedomosti, ktoré žiaci získajú, by mali byť orientované na poznatky potrebné pre život.

Ďalšou možnosťou je zavedenie predmetu Regionálna výchova na druhom stupni ZŠ, ktorej cieľom bude podľa Kancíra (2006) poznávať krajinu, históriu a kultúru vlastnej obce, okresu, kraja a štátu, pestovať národné povedomie a vlastenectvo. Nejde tu však len o vyučovanie národopisu, ale aj o širšie miestne prírodné, kultúrne a historické poznanie. Žiaci by za pomoci učiteľa mali odhaliť génia loci ako aj územnú identitu svojej miestnej krajiny. Regionálna výchova teda sprostredkováva identifikovanie jedinca s hodnotami prostredia, formuje schopnosť seberealizácie v tomto prostredí a pozdvihuje úroveň hlbších ľudských hodnôt. Je to interdisciplinárny predmet, ktorý využíva prvky povinných predmetov, geografie, dejepisu, biológie, náuky o spoločnosti, výtvarnej a hudobnej výchovy.

Literatúra

- BURGEROVÁ, J., 2005: E-learning ako moderná didaktická metóda v perspektíve dištančného vzdelávania na PF PU. [online] <<http://www.fhpu.unipo.sk/ktechv/inedutech2005/prispevky/09.pdf>>
- FRIČOVÁ, H., KÜHNL, K., 1983: Regionálna geografie – její didaktické stvárnení a význam pro všeobecné vzdělání. In.: Přírodní vědy ve škole, roč. 34, č. 10, 387-391.
- JANIGOVÁ, E. 2009: Možnosti využitia IKT pri návrhu internetovej stránky na príklade vyučovania témy Miestny región na ZŠ, In: DITECH'09, zborník z medzinárodnej konferencie, Hradec Králové, ISBN 978-80-7435-001-6.

- KANCÍR, J. 2006: Miesto regionálnej výchovy vo vyučovaní geografie a vlastivedy. In: ScienEdu: Aktuálne trendy vo vyučovaní prírodovedných predmetov. 2007. UK, Bratislava, 147 – 150. ISBN 978-80-88707-90-5.
- KANCÍR, J., MADZIKOVÁ A., 2003: Didaktika vlastivedy, UNIVERSUM
- KANDRÁČOVÁ, V., MICHAELI, E., 1997: Mikrogeografia v edukácii, výskume a pre prax, In: Krajina východného Slovenska v odborných a vedeckých prácach, Prešov, 265-285, ISBN 80-88885-10-8.
- MIČIAN, L., 2008: Všeobecná geoekológia, Geografika, Bratislava, ISBN 978-80-89317-04-2.
- PŘIBIL, J. 2002: Prostředí pro tvorbu strukturovaných učebních textů. Centrum pro studium vysokého školství. [on-line] <http://www.csvs.cz/konference/lisalova_cd/Sbornik%20anotaci/Pribil.pdf>
- TOMČÍKOVÁ, I., 2005: Vychádzky a exkurzie do miestneho regiónu vo vyučovaní vlastivedy a geografie na základnej škole, In: Disputationes scientificae 1/2005, KU v Ružomberku, 74-81.
- ZVEDELOVÁ, L. 2009: Integrácia tematickej www stránky venovanej miestnemu regiónu do vyučovacieho procesu geografie (modelové územie: okres Martin). In: DITECH'09, zborník z medzinárodnej konferencie. Hradec Králové: UHK, ISBN 978-80-7435-001-6.

A Local Country in Homeland Studies and Geography Teaching at the Elementary School

Ivana TOMČÍKOVÁ

***Summary:** A local country is the one in which children grow up, attend school, play sports. Children become familiar with knowledge of the local country already during the pre-school age. Elementary level of geographical knowledge is acquired at primary schools within the subject of homeland studies. The issue of the local landscape is the base of the curriculum in the 2nd year of study. The problems of the local landscape can be applied in geography in the 5th to 7th years at the elementary school, especially in geographical exercise and observations. Geography of the local country is included in the 8th year and under a new reform it will be in the 9th year at the elementary school. Within the standards in geography science that are currently in place and used; the requirements for students' knowledge and skills recommended to apply to the local country are marked by an asterisk. State level of the local country geography teaching at the 2nd elementary grade and at 8-year grammar schools from the point of view of geography teachers we assessed with using a questionnaire in the region of Liptov.*

The survey has revealed that local country geography teaching provides a lot of opportunities to use the modern ICT, progressive teaching methods, forms and aids. Currently the student should not be merely passive recipient of information, but s/he should work separately to obtain the information by him/herself especially when working with regional information resources that are often very familiar to him/her.

Students assisted by a teacher should reveal the specificity and the values of the local country, created by generations of ancestors living on a given territory. One possibility is to introduce the subject of Regional Training on the 2nd grade of elementary schools within the school educational programme.

Adresa autora:

RNDr. Ivana Tomčíková, PhD.
Katedra geografie PF KU v Ružomberku
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
ivana.tomcikova@ku.sk